INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №5 (2026). MAY
innovativepublication.uz

TURKIYANING XALQARO GRANT DASTURLARI, STIPENDIYALARI, AKADEMIK MOBILLIK VA ALMASHINUV LOYIHALARI: “BUYUK TALABA LOYIHASI”, “TÜRKIYE BURSLARI” HAMDA TIKA DASTURLARI TAHLILI

Nishonova Dilso‘z Sadritdinovna
nishonovadilsuz@gmail.com
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya. Tadqiqotda “Buyuk talaba loyihasi”, Türkiye Bursları, TIKA, Erasmus+, Mevlana va Farabi dasturlarining tarixiy shakllanishi, institutsional asoslari, funksional yo‘nalishlari va strategik maqsadlari o‘rganildi. Natijalar Turkiyaning ta’lim diplomatiyasi faqat akademik almashinuv mexanizmi emas, balki uzoq muddatli siyosiy, madaniy va ilmiy hamkorlikni shakllantiruvchi “yumshoq kuch” instrumenti sifatida ishlashini ko‘rsatdi. Maqolada Turkiyaning global, mintaqaviy va milliy darajalardan iborat uch bosqichli akademik mobillik modeli konseptual jihatdan asoslandi.

Kalit so‘zlar: akademik mobillik, ta’lim diplomatiyasi, Türkiye Bursları, TIKA, yumshoq kuch, xalqaro grantlar, inson kapitali, transmilliy ta’lim, akademik almashinuv.

Аннотация. Рассмотрены историческая эволюция, институциональные основы, функциональные направления и стратегические цели программ «Великий студенческий проект», Türkiye Bursları, TIKA, Erasmus+, Mevlana и Farabi. Результаты показывают, что образовательная дипломатия Турции выступает не только механизмом академического обмена, но и инструментом «мягкой силы», формирующим долгосрочное политическое, культурное и научное сотрудничество. Концептуально обоснована трёхуровневая модель академической мобильности Турции, включающая глобальный, региональный и национальный уровни.

Ключевые слова: академическая мобильность, образовательная дипломатия, Türkiye Bursları, TIKA, мягкая сила, международные гранты, человеческий капитал, транснациональное образование, академический обмен.

Abstract. The study examines the historical evolution, institutional foundations, functional directions, and strategic objectives of the Great Student Project, Türkiye Scholarships, TIKA, Erasmus+, Mevlana, and Farabi programs. The findings show that Türkiye’s educational diplomacy functions not only as a mechanism of academic

exchange but also as a soft power instrument that forms long-term political, cultural, and scientific cooperation. The article conceptually substantiates a three-level model of academic mobility in Türkiye, consisting of global, regional, and national dimensions.

Keywords: academic mobility, educational diplomacy, Türkiye Scholarships, TIKA, soft power, international grants, human capital, transnational education, academic exchange.

KIRISH. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida Turkiya Respublikasining tashqi siyosiy strategiyasida “yumshoq kuch” konsepsiyasiga asoslangan yondashuvning institutsional ahamiyati sezilarli darajada ortdi. Mazkur jarayonda ta’lim sohasi, xususan xalqaro stipendiya dasturlari va akademik mobillik mexanizmlari davlatning geosiyosiy ta’sirini kengaytiruvchi muhim vosita sifatida shakllandi [1; 4; 7].

Globallashuv va bilimlar iqtisodiyoti oliy ta’lim tizimini milliy chegaralardan tashqariga olib chiqdi. Xalqaro grant dasturlari, stipendiyalar va almashinuv loyihalari bilimlar transferi, innovatsion diffuziya, inson kapitalining transchegaraviy harakati hamda transmilliy ilmiy hamkorlikni ta’minlovchi asosiy institutsional instrumentlarga aylandi [2; 6; 16].

Turkiya tajribasi ushbu jarayonning alohida namunasi hisoblanadi. “Buyuk talaba loyihasi” postsovet hududidagi turkiy tilli davlatlar bilan ta’lim-madaniy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilgan bo‘lsa, Türkiye Bursları, TIKA, Erasmus+, Mevlana va Farabi dasturlari Turkiyaning ko‘p darajali akademik mobillik tizimini shakllantirdi [10; 11; 13].

Maqolaning maqsadi Turkiyaning xalqaro grant dasturlari, stipendiyalari, akademik mobillik va almashinuv loyihalarini modeli asosida tahlil qilish hamda ularning ta’lim diplomatiyasi va “yumshoq kuch” strategiyasidagi funksional ahamiyatini aniqlashdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR. Tadqiqot sifat yondashuviga asoslangan bo‘lib, tarixiy-evolyutsion, institutsional, komparativ va kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. Tarixiy-evolyutsion tahlil orqali “Buyuk talaba loyihasi”dan Türkiye Bursları tizimigacha bo‘lgan transformatsiya bosqichlari o‘rganildi.

Institutsional tahlil YTB, TIKA, YÖK hamda Turkiyaning xalqaro stipendiya va almashinuv dasturlarini boshqaruvchi tuzilmalari faoliyatini baholashga qaratildi. Komparativ yondashuv yordamida Türkiye Bursları, TIKA, Erasmus+, Mevlana va Farabi dasturlarining funksional farqlari aniqlashtirildi.

Tadqiqot manbalari sifatida ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari, Turkiya

davlat institutlarining rasmiy materiallari, stipendiya dasturlari bo‘yicha ochiq ma’lumotlar hamda akademik mobillik bo‘yicha nazariy tadqiqotlardan foydalanildi. Tahlilda dasturlarning maqsadi, qamrovi, ishtirokchilarga beriladigan imkoniyatlari, institutsional mexanizmlari va uzoq muddatli diplomatik natijalari asosiy mezon sifatida olindi.

NATIJALAR. Tahlil natijalari Turkiyaning akademik mobillik siyosati bosqichma-bosqich mintaqaviy ta’lim diplomatiyasidan global stipendiya va ilmiy hamkorlik platformasiga aylanganini ko‘rsatdi. Natijalar quyidagi yo‘nalishlarda tizimlashtirildi.

1-jadval. Turkiyaning akademik mobillik va grant dasturlari bo‘yicha qiyosiy tahlil

Dastur	Asosiy maqsad	Mexanizm	Strategik natija
Buyuk talaba loyihasi	Turkiy dunyo bilan ta’lim-madaniy integratsiya	To‘liq grant, til tayyorgarligi, madaniy moslashuv	Mintaqaviy intellektual elita shakllanishi
Türkiye Bursları	Global stipendiya va akademik diplomatiya	Markazlashgan tanlov, stipendiya, yotoqxona, tibbiy sug‘urta, alumni tarmog‘i	Turkiyaning global “yumshoq kuch” salohiyati oshishi
TIKA	Akademik infratuzilma va salohiyatni rivojlantirish	Turkologiya markazlari, laboratoriyalar, texnik yordam	Hamkor mamlakatlarda barqaror ilmiy-madaniy muhit
Erasmus+, Mevlana, Farabi	Tashqi va ichki akademik mobillikni kuchaytirish	Kredit almashinuvi, qisqa muddatli mobillik, universitetlararo hamkorlik	Ta’lim sifatining xalqarolashuvi va ichki uyg‘unlashuvi

1. “Buyuk talaba loyihasi”ning tarixiy-institutsional ahamiyati: 1992-yilda boshlangan “Buyuk talaba loyihasi” Turkiyaning postsovet hududidagi turkiy tilli davlatlar bilan ta’lim-madaniy aloqalarini mustahkamlashga qaratilgan dastlabki yirik tashabbusi bo‘ldi. Loyiha yosh respublikalar uchun kadrlar tayyorlash, umumturkiy qadriyatlarni qo‘llab-quvvatlash va uzoq muddatli intellektual aloqalarni shakllantirish vazifasini bajardi [31; 34].

Dastlabki bosqichda loyiha to‘liq grant, yotoqxona, sug‘urta, til tayyorlov kurslari, madaniy moslashuv va akademik rahbarlik kabi mexanizmlarni o‘z ichiga oldi. Shu bilan birga, monitoring va koordinatsiya tizimining yetarli darajada shakllanmagani uning keyingi institutsional modernizatsiyasini zarur qildi [36; 37].

2. Türkiye Bursları dasturining global stipendiya platformasi sifatidagi roli:2012-yildan boshlab davlat stipendiyalarining Türkiye Bursları brendi ostida markazlashtirilishi Turkiya ta’lim diplomatiyasining yangi bosqichini boshlab berdi. Mazkur dastur moliyaviy qo‘llab-quvvatlash bilan cheklanmay, akademik, ijtimoiy va madaniy integratsiyani yagona tizimda birlashtirdi [40; 45; 46].

Dastur doirasida oylik stipendiya, bepul o‘qish, yotoqxona, tibbiy sug‘urta, aviachiptalar, turk tili kurslari va bitiruvchilar tarmog‘i shakllantirilgan. Türkiye Mezunları tarmog‘i Turkiyada ta’lim olgan xorijiy bitiruvchilarni uzoq muddatli ilmiy, madaniy va diplomatik aloqalar tizimida saqlab qoluvchi strategik resurs sifatida namoyon bo‘ladi [12; 43].

3. TIKA dasturlarining akademik infratuzilma yaratishdagi o‘rni: TIKA klassik stipendiya dasturlaridan farqli ravishda bevosita individual moliyalashtirishdan ko‘ra ta’lim va ilmiy infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Turkologiya markazlarini tashkil etish, ilmiy laboratoriyalarni jihozlash, tajriba almashish loyihalarini qo‘llab-quvvatlash va rivojlanayotgan davlatlarda ta’lim salohiyatini oshirish TIKA faoliyatining muhim yo‘nalishlaridir [58; 64].

Mazkur yondashuv Turkiyaning ta’lim diplomatiyasini faqat talabalar harakati bilan cheklamaydi, balki hamkor mamlakatlarda barqaror akademik muhit va ilmiy hamkorlik infratuzilmasini shakllantirishga xizmat qiladi [60; 63].

4. Uch bosqichli akademik mobillik modeli: Tahlil asosida Turkiya akademik mobillik tizimi uch darajali model sifatida ifodalandi: global daraja — Türkiye Bursları, Erasmus+ va Mevlana orqali xalqaro talabalar hamda tadqiqotchilar oqimini jalb qilish; mintaqaviy daraja — Markaziy Osiyo va turkiy dunyo bilan ilmiy-madaniy integratsiyani kuchaytirish; milliy daraja — Farabi dasturi orqali ichki universitetlararo mobillik va tajriba almashuvini rivojlantirish.

Ushbu modelga TIKA kabi infratuzilmaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari qo‘shilganda, Turkiyaning ta’lim diplomatiyasi nafaqat stipendiya siyosati, balki ilmiy salohiyat, madaniy yaqinlik, professional tarmoqlar va uzoq muddatli strategik aloqalarni shakllantiruvchi kompleks tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

MUHOKAMA. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Turkiyaning xalqaro grant va akademik mobillik siyosati “yumshoq kuch” strategiyasining amaliy ko‘rinishidir. Joseph Nye ta’kidlagan “jalb qilish orqali ta’sir o‘tkazish” modeli Turkiya misolida ta’lim,

madaniyat, til va akademik hamkorlik orqali amalga oshirilmoqda [1; 18].

Türkiye Bursları dasturining kuchli tomoni uning kompleksligidadir: u faqat stipendiya emas, balki tanlov, joylashtirish, til tayyorlovi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ilmiy mentorlik va bitiruvchilar tarmog‘ini o‘z ichiga olgan to‘liq akademik ekotizimni yaratadi. Bu jihat uni ko‘plab klassik stipendiya dasturlaridan ajratib turadi.

TIKA tajribasi esa ta’lim diplomatiyasining boshqa yo‘nalishini ochib beradi. Bu yondashuvda grant yoki stipendiya bevosita shaxsga emas, balki ilmiy infratuzilmaga, universitetlararo hamkorlikka va mintaqaviy salohiyatga qaratiladi. Natijada hamkor mamlakatlarda Turkiya bilan bog‘liq barqaror akademik muhit shakllanadi.

Shu bilan birga, Turkiya tajribasida ayrim muammolar ham mavjud: dasturlar samaradorligini uzoq muddatli monitoring qilish, bitiruvchilarning keyingi professional trayektoriyasini tizimli kuzatish, akademik natijalarni aniq indikatorlar asosida baholash hamda grantlar ta’sirini mintaqalar kesimida tahlil qilish zarur. Bu holatlar kelgusida yanada chuqur empirik tadqiqotlar olib borishni talab qiladi.

XULOSA. Turkiyaning xalqaro grant dasturlari, stipendiyalari va akademik mobillik loyihalari mamlakat ta’lim diplomatiyasining muhim institutsional mexanizmlaridan biridir. “Buyuk talaba loyihasi” mintaqaviy ta’lim-madaniy integratsiyaning dastlabki modeli sifatida shakllangan bo‘lsa, Türkiye Bursları ushbu modelni global stipendiya platformasiga aylantirdi.

TIKA dasturlari esa akademik mobillikni infratuzilmaviy rivojlanish bilan bog‘lab, turkologiya markazlari, laboratoriyalar, texnik yordam va tajriba almashish orqali Turkiyaning uzoq muddatli ilmiy-madaniy ta’sirini mustahkamlamoqda.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Turkiyaning akademik mobillik siyosatini global, mintaqaviy va milliy darajalardan iborat uch bosqichli model asosida talqin qilish mumkin. Ushbu model inson kapitalini rivojlantirish, xalqaro ilmiy tarmoqlarni kengaytirish, madaniyatlararo kommunikatsiyani kuchaytirish va Turkiyaning “yumshoq kuch” salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida bunday dasturlarning samaradorligini baholashda faqat ishtirokchilar soni emas, balki bitiruvchilarning ilmiy nashrlari, xalqaro hamkorlik loyihalari, professional o‘sishi, mintaqaviy aloqalardagi roli va uzoq muddatli institutsional ta’siri asosiy indikator sifatida olinishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – New York: PublicAffairs, 2004.
2. Altbach P.G., Reisberg L., Rumbley L.E. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. – UNESCO, 2009.

3. European Commission. Erasmus+ Programme Guide. – Brussels, 2023.
4. Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. Public Affairs. (Yumshoq kuch nazariyasining fundamental asosi)
5. Davutoğlu, A. (2001). Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu. Küre Yayınları. (Turkiya tashqi siyosatining strategik chuqurlik konsepsiyasi).
6. Knight, J. (2012). Student Mobility and Internationalization: Trends and Tribulations. Research in Comparative and International Education. (Akademik mobillik va internatsionalizatsiya bo‘yicha asosiy tadqiqot).
7. Kalın, İ. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. Perceptions: Journal of International Affairs. (Turkiyaning ta’lim diplomatiyasi va ommaviy diplomatiyasi tahlili).
8. YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı). (2023). Türkiye Bursları Değerlendirme Raporu. Ankara. (Rasmiy statistik ma’lumotlar va institutsional tahlil)
9. Aras, B., & Günar, A. (2015). Turkey's Soft Power and Public Diplomacy in North Africa. Istanbul Policy Center. (Akademik mobillikning tashqi siyosiy platforma sifatidagi roli tahlili). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/816442
10. Özcan, M. (2011). Türkiye'nin Eğitim Diplomasisi: Büyük Öğrenci Projesi’nden Türkiye Bursları’na. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü. https://www.sde.org.tr/ (Loyiha tarixi va uning postsovet hududidagi integratsion ahamiyati haqida).
11. 5978 sayılı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. (2010). T.C. Resmî Gazete. (Turkiye Burslari dasturini markazlashtirgan qonuniy asos). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-1.htm
12. Eren, A. (2019). Global Education and Turkey's International Scholarship Program. Journal of Public Diplomacy, Vol. 2, No. 1. (Akademik diplomatiya va bitiruvchilar tarmog'ining strategik kapital sifatidagi tahlili). https://www.turkiyeburslari.gov.tr/sayfa/the-impact-of-turkiye-scholarships-on-global-education-trends-62
13. YÖK (Yükseköğretim Kurulu). (2022). Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi (2018-2022). Ankara. (Dasturlarning komparativ tahlili va samaradorlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha rasmiy hujjat). https://uluslararasi.yok.gov.tr/tr/page/244
14. Altbach, P. G., Knight, J. (2007). The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. Journal of Studies in International Education.https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1028315307303542(Akademik mobillikning an'anaviy va zamonaviy ta'riflari bo'yicha fundamental tadqiqot).